

Голуб І. Г.,

здобувач кафедри правосуддя і кримінально-правових дисциплін
Інституту права імені Іонікія Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЖІНОК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено ряд питань, пов'язаних із застосуванням запобіжних заходів щодо підозрюваних, обвинувачених, підсудних жінок, які на момент обрання запобіжного заходу є вагітними або мають дітей дошкільного віку, та особливостей дотримання прав їх дітей. Права дитини можна захистити, не допускаючи порушення прав її батьків, що є дуже важливим у кримінальному процесі, де питання дотримання прав людини стоїть особливо гостро. В кримінальному процесі України є значні прогалини щодо захисту материнства та дитинства, зокрема при застосуванні запобіжних заходів. У статті обґрунтовано необхідність ввести в кримінальний процес норму щодо захисту прав дітей підозрюваних, обвинувачених, підсудних, жінок. Висвітлена автором проблема щодо необхідності захисту у кримінальному процесі осіб – дітей, які не є учасниками кримінального процесу, але їх права порушуються, потребує законодавчого врегулювання та впровадження в практичну діяльність.

Ключові слова: застосування запобіжних заходів, дотримання прав людини у кримінальному процесі, жінки з дітьми, неповнолітні діти, вагітна жінка, права дитини.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Запобіжним заходам значна увага приділялася радянськими вченими. Зокрема, проблеми застосування запобіжних заходів неодноразово розглядалися у науковій літературі у працях Ковриги З.Ф., Чистякової В.С., Зинатулліна З.З., Лівшица Ю.Д., Михайлова В.А. Над питаннями запобіжних заходів працювали українські вчені – Грошевий Ю.М., Маляренко В.Т., Лобойко Л.М., Аленін Ю.П., Погорецький М.А., Нор В.Т., Попелюшко В.О., Назаров В.В., Омеляненко Г.М., Горбачевський В.Я., Кучинська О.П., Борисов В.І., Глинська Н.В., Зеленецький В.С., Шило О.Г. та інші.

Формулювання цілей статті. В кримінальному процесі України є значні прогалини щодо застосування запобіжних заходів до вразливих категорій підозрюваних, обвинувачених, підсудних, особливо жінок з дітьми. У цих ситуаціях гостро постають питання захисту материнства та дитинства, в тому числі і захист прав ненароджених дітей, зокрема при застосуванні запобіжних заходів. У статті обґрунтовано необхідність ввести в кримінальний процес норму щодо захисту прав дітей підозрюваних, обвинувачених, підсудних, жінок. Захист прав дитини, в тому числі і через дотримання прав її матері у кримінальному процесі потребує законодавчого врегулювання та впровадження в практичну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших завдань демократичної держави і суспільства, у тому числі у кримінальному процесі, є забезпечення дотримання прав найбільш вразливих категорій населення – непо-

внolітніх (дітей) та жінок з дітьми. Дотримання прав людини у кримінальному процесі при застосуванні запобіжних заходів є дуже актуальним, особливо щодо вищезазначених вразливих категорій підозрюваних чи обвинувачених.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, що введений в дію з 19 листопада 2012 року, запобіжними заходами є: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом. Запобіжні заходи є заходами забезпечення кримінального провадження.

Запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. Метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам:

1) переховуватися від органів досудового розслідування або суду;

2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;

3) незаконно впливати на потерплого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;

5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [1].

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою ст. 177 Кримінального процесуального кодексу України. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

Актуальним залишається використання окремих фактичних даних, що підлягають встановленню у кримінальній справі, при прийнятті процесуальних рішень уповноваженими посадовими особами. Ст. 91 КПК серед обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазначає обставини, які характеризують особу обвинуваченого [1].

При вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 Кримінального процесуального кодексу, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів

зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- 4) міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше;
- 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення;
- 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини.

Перелік наведених у цій статті обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, не є вичерпним. Слідчий суддя, суд може визнати такими й інші обставини [2]. Законодавець передбачив однією з вагомих підстав, які враховуються при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців. Варто звернути увагу і на іншу вагому обставину – вік та стан здоров'я підозрюваної, обвинуваченої.

Законодавцем чітко вказано, що вищезазначені обставини повинні враховуватися при обранні запобіжного заходу, але варто виділити і законодавчо закріпити ще одну вагому підставу, тісно пов'язану з вищезазначеними: *вагітність або наявність дітей дошкільного віку у обвинуваченої, підозрюваної та дотримання прав дітей особи, щодо якої обирається запобіжний захід*. Виділення цієї обставини є важливим у зв'язку з виконанням жінкою своїх сімейних прав та обов'язків матері щодо своєї малолітньої дитини (дитини дошкільного віку), у тому числі і ненародженої. Адже зазначені законодавцем міцність соціальних зв'язків підозрюваної, обвинуваченої та наявність родини й утриманців не охоплюють повною мірою всіх питань здійснення соціальної ролі матері та дотримання прав неповнолітньої дитини, її життєзабезпечення, виховання та навчання. Іншою вагомою причиною виділення окремим пунктом вищезазначеної норми є захист прав дитини підозрюваної, обвинуваченої в кримінальному процесі. Особливо ретельного розгляду потребують питання застосування запобіжних заходів до вагітних, у тому числі таких, що не досягли повноліття. Адже існуючими нормами вищезазначені обставини не охоплюються, отже, потребують доопрацювання.

Сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі. Сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу [3]. Отже, при обранні запобіжного заходу жінці-матері (вагітній або такій що виховує дітей

дошкільного віку) повинні враховуватися права дітей. Адже питання виживання, виховання та навчання дитини повинні бути пріоритетними, і становлять вищий суспільний інтерес, особливо при застосуванні запобіжного заходу – тримання під вартою. Слідчому, прокурору, слідчому судді варто взяти до уваги та враховувати при обранні запобіжних заходів вищезазначені обставини.

Закон зобов'язує слідчого суддю і суд підходити до вирішення питання про обрання запобіжного заходу не механічно, а оцінюючи що до кожної окремої підстави, керуючись при цьому принципом презумпції невинуватості і правилами, які з цього принципу випливають, в тому числі правилом про тлумачення усіх сумнівів у доведеності обставин, на яких ґрунтуються обвинувачення та ризики, на користь обвинуваченого [4, с. 6]. А щодо вищезазначених вразливих підозрюваних, обвинувачених це особливо актуально.

Запобіжні заходи повинні застосовуватися відповідно до принципу верховенства права. Принцип верховенства права є однією з провідних складових загальної системи засад будь-якої сучасної демократичної, правової держави. Він втілює в собі ціннісний сплав таких ідей як справедливість, рівність, свобода і гуманізм. Даний принцип є базовим, адже він визначає умови та спосіб побудови і діяльності правової системи взагалі, а також її окремих складових – галузей права, у тому числі й кримінально-процесуального права [5].

Висновки. При обранні запобіжного заходу обвинуваченій, підозрюваній вагітній жінці або жінці, яка має дітей дошкільного віку слідчому, прокурору, слідчому судді або суду, слід враховувати ряд обставин, пов'язаних з виконанням такою обвинуваченою чи підозрюваною соціальної ролі матері та виконанням обов'язків по збереженню життя дитини та її виховання. Для цього до моменту обрання запобіжного заходу потрібно з'ясувати наявність дітей в підозрюваної чи обвинуваченої та їх вік, а також питання перебування (проживання) дітей. Також варто вжити всіх заходів до дотримання прав дітей підозрюваної, обвинуваченої, та не допустити їх порушення при здійсненні процесуальних дій, в тому числі і при обранні запобіжного заходу, особливо тримання під вартою. Отже, статтю 178 Кримінального процесуального кодексу варто доповнити пунктом 4-а такого змісту: *вагітність або наявність дітей дошкільного віку у обвинуваченої, підозрюваної та дотримання прав дітей особи, щодо якої обирається запобіжний захід*.

На сьогодні в науковій спільноті та юридичній практиці є низка спірних теоретичних та практичних питань щодо застосування запобіжних заходів та заходів процесуального примусу в кримінальному процесі щодо вразливих категорій підозрюваних, обвинувачених, підсудних, що потребують подальшого дослідження та впровадження в практичну діяльність.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
4. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 4-6.
5. Кочура А. В. Принцип верховенства права як базовий принцип кримінального процесу / А. В. Кочура // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 516-521.

Голуб И. Г. Проблемные вопросы применения мер пресечения в отношении женщины в уголовном процессе Украины

Аннотация. В статье исследован ряд вопросов, связанных с применением мер пресечения в отношении подозреваемых, обвиняемых, подсудимых женщин, которые на момент избрания меры пресечения беременны или имеют детей дошкольного возраста, и особенностей соблюдения прав их детей. Права ребенка можно защитить, не допуская нарушения прав его родителей, что очень важно в уголовном процессе, где вопрос соблюдения прав человека стоит особенно остро. В уголовном процессе Украины есть значительные пробелы по защите материнства и детства, в том числе при применении мер пресечения. В статье обосновано необходимость ввести в уголовный процесс норму по защите прав детей подозреваемых, обвиняемых, подсудимых женщин. Исследуемая автором проблема – необходимость защиты в уголовном процессе детей задержанных, обвиняемых женщин. Эти дети не являются участниками уголовного процесса, но их права нарушаются именно в уголовном процессе, и эта проблема требует законодательного урегулирования и внедрения в практическую деятельность.

Ключевые слова: применение мер пресечения, соблюдение прав человека в уголовном процессе, женщины с детьми, несовершеннолетние дети, беременные женщины, права ребенка.

Golub I. Problematic issues of application preventive measures for women in criminal process of Ukraine

Summary. This article investigates a number of issues related to the application of preventive measures to suspects or accused women, who at the time of a preventive measure are pregnant or have children under school age. Rights of the child can be protected by preventing violations of the rights of the parents, which is very important in criminal process, where the question of human rights is particularly acute. The criminal process in Ukraine has significant gaps on the protection of motherhood and childhood, including the application of preventive measures. The need to introduce in the criminal process another standards for the protection of children's rights of suspects and accused women is substantiated in the article. The author highlights the need to protect children who are not participants in the criminal process, but their rights are violated in criminal process, and this problem needs legislative regulation and implementation in practice.

Key words: application of preventive measures, human rights in the criminal process, women with children, juveniles, pregnant women, children's rights.